

<https://doi.org/10.62837/2026.2.342>

Dos.dr. FATİMAT MƏMMƏDOVA

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

ORCID 0009-0003-5596-8326

E-mail: fatimat.mammadova1959@gmail.com

ƏLİ BƏY HÜSEYNZADƏ VƏ ORTAQ TÜRK DİLİ PROBLEMİ

Xülasə

Azərbaycanın ən böyük mütəfəkkirlərindən biri olan Əli bəy Hüseynzadənin (1864-1940) yaradıcılığı geniş məzmunlu və estetik rəngarəngliyi ilə seçilir. Azərbaycanda doğulan və ömrünün böyük hissəsini qardaş Türkiyədə keçirən Əli bəy Hüseynzadə, həmçinin mühacirət ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri hesab olunur. Sovet siyasi rejimi dövründə onun əsərləri ciddi qadağalarla üzləmiş, uzun illər nəşr olunmamış, sistemli tədqiqatdan kənarda qalmışdır. Lakin 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası milli müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra bu qadağalar götürülərək ədibin əsərlərinin öyrənilməsi üçün yeni imkanlar yaranmışdır. Əli bəy Hüseynzadənin ədəbi-mədəni fəaliyyətinin mərkəzində ortaq türk dili ideyası dayanır. Böyük mütəfəkkir özünün müxtəlif əsərlərində türk xalqları üçün ortaq dilə ehtiyac olduğunu vurğulamış və bu istiqamətdə davamlı fəaliyyət göstərmişdir. O, Turan idealının ortaq dil birliyinə əsaslandığını yazıları ilə əsaslandırmağa çalışmışdır.

Açar sözlər: Azərbaycan ədəbiyyatı, Əli bəy Hüseynzadə, mühacirət, ana dili, ortaq türk dili

Giriş

XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəlləri türk dünyasının ictimai-siyasi və mədəni həyatında köklü dəyişikliklərin baş verdiyi bir dövr kimi səciyyələnir. Bu mərhələ milli oyanış, modernləşmə və kimlik axtarışları ilə yanaşı, dil məsələsinin də ideoloji və mədəni mübarizənin mərkəzinə çəkildiyi bir zaman kəsiyidir. Məhz bu tarixi şəraitdə ortaq türk dili problemi yalnız filoloji deyil, eyni zamanda siyasi, mədəni və ideoloji xarakter daşıyan mühüm bir məsələ kimi gündəmə gəlmişdir. Türk xalqları arasında ünsiyyətin, mədəni inteqrasiyanın və milli şüurun formalaşmasının əsas vasitəsi olan dil, dövrün ziyalıları tərəfindən millətin gələcəyini müəyyən edən başlıca amillərdən biri kimi qiymətləndirilmişdir. Bu prosesdə Əli bəy Hüseynzadə türkçülük ideologiyasının əsas nəzəriyyəçilərindən biri kimi ortaq türk dili ideyasının formalaşması və inkişafında müstəsna rol oynamışdır. Onun dilə yanaşması yalnız praktik ünsiyyət məsələsi ilə məhdudlaşmır, daha geniş mənada milli kimliyin, mədəni bütövlüyün və türk xalqlarının tarixi birliyinin ifadəsi kimi çıxış edir. Əli bəy Hüseynzadə üçün ortaq dil məsələsi milli dirçəlişin əsas şərtlərindən biri hesab edilmişdir. Əli bəy Hüseynzadənin dil konsepsiyası, xüsusilə İstanbul türkcəsinin (Osmanlı türkcəsinin sadələşdirilmiş forması) ümumtürk ədəbi dili kimi qəbul

edilməsi ideyası ətrafında cəmlənmişdir. O, türk xalqları arasında süni fərqlərin dərinləşdirilməsinə qarşı çıxaraq, dilin sadələşdirilməsi, xalq danışığı dilinə yaxınlaşdırılması və anlaşılıqlı bir ünsiyyət vasitəsinə çevrilməsini müdafiə etmişdir. Bu baxımdan onun fikirləri həm İsmayıl Qasıralının “dildə, fikirdə, işdə birlik” prinsipi ilə səsleşir, həm də sonrakı türk dil islahatlarının ideya əsaslarını formalaşdırır.

Əsas hissə

Əli bəy Hüseynzadə İstanbulda təhsilini başa vurduqdan sonra qısa müddət ərzində dogma yurdu Azərbaycanın dövrü mətbuatında ictimai, siyasi, ədəbi, mədəni mövzularda geniş araşdırmalar aparmışdır. O, araşdırmalarla yanaşı, şeirlər və bədii nəsr əsərləri yazmış, bəzi dünya klassiklərini türk dilinə tərcümə etmişdir.

Onun redaktorluğu ilə nəşr olunan “Füyuzat” jurnalı təkcə Azərbaycan mətbuatı tarixində deyil, həm də ölkənin ictimai-siyasi həyatında son dərəcə mühüm rol oynamışdır. Əli bəy Hüseynzadə bütün şüurlu həyatını elmə, mədəniyyətə, millətin oyanışına, dirçəlişinə yönəlmişdir. Onun “türkləşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək” üçlü formulu XX əsrdə türk dünyasının birliyi və bütövlüyü üçün irəli sürülmüş ən mühüm ideoloji istiqamətlərdən biri olmuşdur. 1918-1920-ci illər arasında yaradılmış Azərbaycan Cümhuriyyətinin bayrağındakı rənglər də bu formuldan ilhamlanmışdır [12, s. 222]. Bu gün müstəqil Azərbaycan Respublikasının bayrağının rəngləri Əli bəy Hüseynzadənin bu bənzərsiz formuluna əsaslanmışdır.

Qeyd edək ki, Əli bəy Hüseynzadə Türk dünyasının birliyinin ilkin zəruri amillərindən biri kimi ortağ türkcənin gerçəkləşdirilməsinə çalışmış və ömrünün sonlarına qədər bu istiqamətdə mübarizə aparmışdır. O, bunun üçün üç əsas məsələyə diqqət yetirilməsini zəruri hesab edirdi:

“1. Eyni ölkənin müxtəlif bölgələrində danışılan türk ləhcələri arasındakı fərqlərin aradan qaldırılması; 2. İstanbul türkcəsinin Azərbaycanda yayılması; 3. Türk millətinə mənsub olan müxtəlif türk xalqlarının dilləri arasındakı fərqlərin aradan qaldırılması və son nəticədə ortağ, ümumi türk dilinin yaradılması” [2; 5, s.11]. Şübhəsiz ki, problemin bu şəkildə qoyuluşu köklü islahatların aparılmasını tələb edirdi. Əli bəy Hüseynzadənin yaradıcılığında ortağ türk dili ilə bağlı problemin xüsusi əhəmiyyət kəsb etməsi Azərbaycanda onun haqqında araşdırma aparan müəlliflərim daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Əli bəy Hüseynzadənin ədəbi dil siyasətinin türkcənin aydınlığına və anlaşılmasına heç bir töhfə vermədiyi bəzi araşdırıcılar tərəfindən iddia edilsə də, bu yanaşmanın yanlış olduğu göz önündədir. Hər şeydən öncə, Əli bəy Hüseynzadənin "üstün zəkasında təcəssüm tapmış türk birliyi ideyası bütün İslam dünyasını əhatə edirdi. Onu türkləşdirsəydi, haqlı idi. Yazılarının təkcə türklər deyil, həm də bütün İslam dünyası tərəfindən başa düşülməsi üçün dilini ərəb və fars sözləri ilə bəzəməkdə haqlı idi. Türk mədəniyyətini və onun problemlərini bütün Yaxın Şərqlə daşıyacaq” [15, s. 58].

Əli bəy Hüseynzadə türk xalqlarının ortağ kimlik və ad ətrafında birləşməsinə böyük əhəmiyyət verirdi. Yusuf Akçuranın “Üç tərəzi siyasət” əsərinə cavab olaraq

yazılan və Qahirədə yayınlanan “Türk” qəzetində dərc olunan “Mektub-i Mahsus” məqaləsində bu mühüm məsələyə diqqət çəkilmişdir. “Bu gün əksər alimlər, hətta rus şərqşünasları Çinin bəzi bölgələrində “tatar” deyilən xalqı tanıyırlar: türklər, monqollar var, tatarlar yoxdur. Krımlılar, kazanlılar, orenburqlular və başqaları hamısı türkdür, türk oğullarıdır” [8, s. 30].

Bəzi araşdırmalarda Əli bəy Hüseynzadənin müxtəlif elmi məqalələrində çətin anlaşılan, mürəkkəb ərəb və fars söz və ifadələrindən bəhrələnməsinin bir növ senzurdan yayınmaq məqsədi daşdığı göstərilir [9, s.115]. Lakin onun ədəbi dil siyasətinin bu səpkidə dəyərləndirilməsi doğru deyildir, yanlış qənaətlərə yol açan subyektiv bir yanaşmadır. Bu mənada “Əli bəy Hüseynzadə təkcə cari proseslərə uyğunlaşmamaqla yanaşı, həm də milli fikrin təşəkkülü və inkişafı istiqamətini yönləndirdi. Sonrakı mərhələdə Əli bəyin özü kimi onun dilinin də ideoloji ittihamlara məruz qalması heç də səbəbsiz deyildi. 1937-ci il repressiyaları onun dil siyasətinə də şamil edildi” [15, s.58].

Əli bəy Hüseynzadənin “Türklər kimdir və kimlərdən ibarətdir?” məqaləsi böyük mütəfəkkirin bu yöndə bəzi qənaətlərinə aydınlıq gətirir [8, s.41-42]. Bu bir daha sübut edir ki, onun ədəbi dil siyasətində məqsədyönlü hərəkət etdiyi diqqətdən yayınmamalıdır. Əli bəy Hüseynzadənin əsərlərinin dili təkcə Osmanlı türkləri ilə bağlı deyil, həmçinin İslam dünyasının ortaqlığı ilə bağlı bir fenomen kimi diqqəti cəlb edir. Xüsusilə, onun Azərbaycanda yaşadığı illərdə apardığı dil siyasəti daha çox İslam dünyasının birliyi istiqamətində formalaşmışdır. Əli bəy Hüseynzadənin yazdığı və təbliğinə çalışdığı dil əslində bütün müsəlmanların anlama biləcəyi seçkin bir dil idi [15, s. 59].

Əli bəy Hüseynzadə ayrı-ayrı yazılarında çeşidli dillərdən alınmış sözlərlə bağlı da fikirlərini ifadə etmişdir. Bilindiyi kimi, ortaqlıq türk dili ideyası İsmayıl bəy Qasımlıdan sonra Əli bəy Hüseynzadənin “Qəzetimizin dili haqqında bir neçə kəlmə” məqaləsində ortaya atılmışdır. Bu yazıda dil siyasətinə daha sadə və daha anlaşılqı, ictimaiyyət üçün əlçatan tərzdə toxunur: “Qəzetimizin dilini sadələşdirməliyik, yoxsa xalqımız öz türkcəsini öyrənməlidir? Məsələ bundadır! Bizcə, bizdən sadə və Qafqazda danışılan ləhcələrə uyğun yazmaq qeyri-mümkündür. Doğrudan da, qəzetimizin şifahi və ləhcələri müxtəlifdir. Bizim yazıçılarımız da Qafqazın və Rusiyanın müxtəlif ləhcələrindən və ziyalı guşələrindəndir, kimimiz Qarabağdan, kimimiz Gəncədən və ya Şirvandan gəlirik, kimimizin vətəni isə ya Osmanlı, ya da İran sərhədləri yaxınlığındadır” [8, s. 38].

Bəlli olduğu kimi, “milli dövləti olmayan xalqlar yaşaya bilər, amma dil ünsiyyət imkanlarını itirərsə, bu, millətin yox olmasına gətirib çıxarar” [3, s.231]. Eyni zamanda, “Qohum etnosların dilləri kimi ədəbiyyatlarının da əski zamanlardan etibarən bir ana xətdən doğularaq sonralar ayrılması” [4, s.55] bu birliyin zərurətini ortaya qoyur. Əli bəy Hüseynzadənin ibtidai məktəb təhsili ilə bağlı xatirələrində onun ana dilinin zəruriliyinə yönəlik mülahizələri ciddi bir məqama aydınlıq

gətirilir: “Uşağın ana dili əvvəldən diqqətdən kənar qalsa, ona zorla xarici dillər öyrədilsə, nə baş verir? Nəticə belədir: O uşaq iki-üç dil öyrənmək imkanı olsa da, bu dillərdə yazıb-oxuya bilmir, ancaq bu dillərdə oxumaq, yazmaq, başa düşmək istəmir! Türk dilini ona görə bilir ki, onun asanlıqla öyrəndiyi ana dilidir, çətinliklə öyrəndiyi fars və ərəb dili isə yarımçıqdır, ona görə də nə fars dilini bilir, nə də ərəb dilini!” [1, s. 46].

Əli bəy Hüseynzadənin “Yazımız, dilimiz, ikinci ilimiz” adlı məqaləsi Bakıdakı Səadət Məktəbinin şagirdləri üçün hazırlanmış “İkinci ilimiz” dərslərinin dəyərləndirilməsi kimi maraqlı doğurur. Bu məqalə yayınlanınca ciddi mübahisə və müzakirələrə səbəb olmuş, Firudin bəy Köçərli, Cəlil Məmmədquluzadə, Ömər Faiq Nemanzadə kimi ziyalılar tərəfindən tənqid edilmişdir. Bəlli olduğu kimi, bu tənqidi başlıca səbəbi Əli bəy Hüseynzadənin ortaq türk ədəbi dilini müdafiə etməsi idi. Əli bəy Hüseynzadənin düşüncələrini tənqid edənlər türkcülüyü deyil, azərbaycançılığı müdafiə edirdilər. Əli bəy Hüseynzadə bir mütəfəkkir və idealist türkcü kimi istisnasız olaraq ortaq ədəbi türkcənin müdafiəçisi kimi seçilirdi. Bu məsələdə onun haqlı olduğu bir çox məqamlar nəzərdən qaçırılmamalıdır [14, s. 274].

Əli bəy Hüseynzadə bütün türk xalqlarının asan şəkildə başa düşə biləcəyi ortaq ədəbi türk dilinin tərəfdarı və təbliğatçısı idi. O, Azərbaycan dilinin ortaq ədəbi dil kimi inkişafını dolayısı ilə Məhəmməd Hədinin dilinə bənzər şəkildə təsəvvür edirdi. Lakin onun dil siyasəti 1937-ci illərin repressiyası ilə faciəvi şəkildə iflasa uğradı [15, s. 60]. Əli bəy Hüseynzadənin məqaləsindən anlaşılır ki, Abdulla Şaiq onun ortaq ədəbi dil siyasətinə qarşı olduqca kəskin mövqə sərgiləmişdir [13, s. 200].

Əli bəy Hüseynzadə ortaq türk dilinin təkcə ədəbi-kulturoloji deyil, həmçinin siyasi önəm daşdığını dərk etdiyi üçün problemə geniş sferadan baxılmasını daha doğru hesab etmişdir: “Türkcənin orfoqrafiyasını düzəltmək üçün qrammatika və sintaksisi mükəmməl bilmək kifayət deyil, bəlkə də hərtərəfli, ədəbiyyatı, türksünaslığı, tarixini bilmək lazımdır. Nəci bəy Asım, Vəlid Çələbi, Əbu Ziya Tevfik, Əhməd Mithat və mərhum Şəmsəddin Sami kimi türk dilini və tarixini dərinləndirən bilən böyük şəxsiyyətlərin belə çətin tapdığı bir məsələni belə işlərdə naşı sayılan bizlərin belə asanlıqla həll etməyə çalışması həqiqətən təəccübləndirdi!” [7].

Əli bəy Hüseynzadənin ortaq türk dili ilə bağlı düşüncələrini görkəmli türkiyə ədəbiyyatşünası Mehmet Fuat Köprülü belə dəyərləndirir: “Təkcə rus və Qərb ədəbiyyatını deyil, İran və Osmanlı ədəbiyyatını da çox yaxşı bilən, Osmanlı ədəbiyyatının yenilik səhifələrinə xüsusi bələd olan Əli bəy Hüseynzadə Şinaiddən, Fikrət Hamıdan, Fikrət Kəmərdən ayrıldı. 1906-1907-ci illərdə nəşr etdirdiyi “Füyuzat” jurnalı ilə Azərbaycan ədəbiyyatının inkişaf tarixinə dərin iz qoymuş, yazıları, mühazirələri və müsahibələri ilə yeni Azərbaycan nəslinin ədəbi tərbiyəsinə və inkişafına güclü təsir göstərən Əli bəy Hüseynzadə... əllərindəki ifadə vasitələri ilə Qafqaz türkləri arasında bu ləhcəni yaymaq və yeni açılan türk məktəbləri və

mətbuat vasitəsi ilə bu ləhcə üzərində yeni azəri ədəbiyyatı qurmaq istəyirdi... Milliyyətçi Bərabərlik Partiyası, orta və İstanbul türkcəsinin ali təhsildə istifadəsini tələb etməklə, Əli bəy Hüseynzadənin irəli sürdüyü ideyaları həyata keçirmək əzmini nümayiş etdirdi” [8, s.147].

Əli bəy Hüseynzadə Sarı dənizdən Aralıq dənizinə qədər böyük bir məkanda türklərin yaşadığını, bu coğrafiyada türkcə danışıldığını bildiyi üçün bu dilə ciddi önəm vermişdir. O, “Həyat” qəzetində yayımlanan “Yenə bir dil problemi” adlı məqaləsində rus dilindən alınma sözlərin türk dilinə uyğun şəkildə işlədilməsi mövqeyindən çıxış edirdi: “Rus dilindən türkcəyə söz keçə bilər, lakin bu sözlər artıq rus dilinə yunan və ya latın dilindən keçmişdir [7, 95].

Əli bəy Hüseynzadə bütün ömrü boyu müəyyən fasilələrlə tərcümə işi ilə bağlı olmuşdur. Onun tərcümələri bəzən mübahisələrə səbəb olsa da, müəllifin dünya ədəbiyyatına dərin bələdliyi etiraf edilmişdir. Əli bəy Hüseynzadə tərcümə sənətini yüksək qiymətləndirərək yazırdı ki, “sözə heyran olmaq olduqca çətin işdir. Ona görə də onun Derjavin, Homer, Şiller, Puşkin, Tasso, Adam Smit kimi yazıçıların əsərlərindən tərcümələri əsl ədəbiyyatdır. Tərcümə sənətinə yönəlik fikirlərini bölüşdüyü “İngilis əşarı türk dilində” və “Şilyon məhbusu” Əli bəyin dünya ədəbiyyatına və tərcümə sənəti ilə bağlı dərin biliyini ortaya qoyur” [110, s. 137]. Lakin ən mühüm məsələ budur ki, Əli bəy Hüseynzadə tərcümə sənətinə də türk dilinin zənginləşdirilməsi müstəvisində baxmış və buna böyük əhəmiyyət vermişdir. Əli bəy Hüseynzadənin orta q türk dili ilə bağlı araşdırmaları “təkcə səriştəli bir türk dilçisinin deyil, həm də ingilis, fransız, alman, rus, fars, ərəb, yunan dillərini bilən bir dilçinin əsəridir” [15, s. 58].

Əli bəy Hüseynzadə 1926-cı ildə Bakıda keçirilən I Türkologiya Qurultayında Mehmet Fuad Köprülü ilə birlikdə iştirak etmiş və “Qərbin iki dastanında türk” adlı məruzə ilə çıxış etmişdir [11, s. 168].

Əlbəttə, Əli bəy Hüseynzadənin orta q türk dili ilə bağlı fikir, mülahizə və düşüncələri, sadəcə yuxarıda təhlilə çəkilən elmi-nəzəri araşdırmalarla məhdudlaşmır. Ona görə də gələcəkdə bu istiqamətdə daha dərin və ətraflı araşdırmaların aparılmasına ehtiyac duyulur.

Nəticə

Təhlillərdən aşkar şəkildə görüldüyü kimi, Azərbaycanın böyük mütəfəkkiri Əli bəy Hüseynzadənin ədəbi irsi XX əsr mühacirət ədəbiyyatının ən mühüm səhifələrindən birini təşkil etməkdədir. Sovet siyasi rejimi dönmində ideoloji səbəblərdən onun əsərlərinin tədqiqi ciddi məhdudiyyətlərlə üzləşmiş, uzun illər tədqiqatları doqma yurdunda nəşr olunmamış, sistemli araşdırmalardan kənar qalmışdır. Onun ideya və məzmun baxımından zəngin yaradıcılığının tədqiqi yalnız Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra mümkün olmuşdur. Lakin Əli bəy Hüseynzadəni bir müəllif kimi ideya-estetik cəhətləri ilə tam başa düşmək üçün aparılan araşdırmalar hələ də yetərli deyildir. Müəllifin zəngin ictimai, siyasi, ədəbi-

kulturoloji fəaliyyətində əsas hədəf ortaq türk dili problemi üzərində qurulmuşdur. O, müxtəlif əsərlərində bütün türk xalqları arasında ortaq dil uğrunda mübarizə aparmış, türkçülük və turançılıq ideologiyasının təməl prinsiplərini müəyyən edən dəyərli nəzəri fikirlər irəli sürmüşdür. Bu gün Türk dünyasının birliyi və bütövlüyü uğrunda aparılan mübarizələrdə böyük mütəfəkkirin ortaq türkcə ilə bağlı mülahizələri önəmli rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Bayat Ali Haydar. Hüseynzadə Ali bəy, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1998, 410 s.
2. Əhmədova Aynurə. Dil birliyi türk xalqlarının tərəqqisi olacaq, “Ayna” qəzeti, 25 aprel 2014.
3. Həsənqızı Almaz. Dilin yaddaşında əbədiləşən ənənələr, Ana dili – milli varlığın təməli, Bakı: Ave print, 2023, s.231-249
4. Həsənqızı Almaz. Folklorşünaslığa giriş (dərs vəsaiti), Təkmilləşdirilmiş II nəşr, Bakı: Turan evi, 2025, 284 s.
5. Həsənova Sədaqət. Əli bəy Hüseynzadənin dilçilik görüşləri, Bakı: 2006, 100 s.
6. Hüseynzadə Əlibəy. Yazımız, dilimiz, “İkinci il”imiz, “Tərəqqi” qəzeti, 10 fevral 1909.
7. Hüseynzadə Əlibəy. Seçilmiş əsərləri, Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 480 s.
8. Köprülü Mehmet Fuad. Azeri, İslam Ansiklopedisi, V. baskı, II c. İstanbul, 1979
9. Mirzə Rasim. Türkçülüynün babası, Bakı: Elm, 2000, 172 s.
10. Samedli Elza. Ali bəy Hüseynzadə'nin edebi fəaliyyəti, “Azerbaycan Dünya Edebiyatında” Uluslararası Simpozyumun Materyalları, Bakü: Hazar Üniversitesi Yayınları, 2011, s.137-142
11. Sultanlı Vəqif. Azərbaycan Mühacəret Edebiyatı, İstanbul: Avrupa Yakası Yayınları, 2007, 224 s.
12. Sultanlı Vəqif. Azərbaycan ədəbi tənqidi, Bakı: Nurlar, 2019, 312 s.
13. Şaiq Abdulla. Xatirələrim, Bakı: Gənclik, 1973, 363 s.
14. Ülken Hilmi Ziya. Türkiyə'de çağdaş düşüncə tarixi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, 750 s.
15. Turan Azər. Əli bəy Hüseynzadənin dil siyasəti – ortaq türkcə, AMEA xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası, 2018, №1, s.58-61

FATIMAT MAMMADOVA

ALI BEY HUSEYNZADE AND THE PROBLEM OF A COMMON TURKIC LANGUAGE

Summary

The work of Ali bey Huseynzade (1864-1940), one of the greatest thinkers of Azerbaijan, is distinguished by its broad content and aesthetic diversity. Ali bey Huseynzade, who was born in Azerbaijan and spent most of his life in fraternal

Turkey, is also considered one of the prominent representatives of emigration literature. During the Soviet political regime, his works faced serious prohibitions, were unpublished for many years, and remained outside of systematic research. However, after the restoration of the national independence of the Republic of Azerbaijan in 1991, these prohibitions were lifted, and new opportunities arose for the study of the writer's works. The idea of a common Turkic language stands at the center of Ali bey Huseynzade's literary and cultural activities. The great thinker emphasized the need for a common language for the Turkic peoples in his various works and worked continuously in this direction. He tried to justify with his writings that the Turanian ideal was based on a common language unity.

Keywords: Azerbaijani literature, Ali bey Huseynzade, emigration, mother tongue, common Turkic language.

АЛИ-БЕК ГУСЕЙНЗАДЕ И ПРОБЛЕМА ОБЩЕГО ТЮРКСКОГО ЯЗЫКА КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Творчество Али бека Гусейнзаде (1864–1940), одного из величайших мыслителей Азербайджана, отличается широким содержанием и эстетическим разнообразием. Али бек Гусейнзаде, родившийся в Азербайджане и большую часть жизни проживший в братской Турции, также считается одним из видных представителей эмиграционной литературы. В период советского политического режима его произведения подвергались серьезным запретам, долгие годы оставались неопубликованными и вне системы систематического изучения. Однако после восстановления национальной независимости Азербайджанской Республики в 1991 году эти запреты были сняты, и появились новые возможности для изучения творчества писателя. Идея общего тюркского языка стоит в центре литературной и культурной деятельности Али бека Гусейнзаде. Великий мыслитель в своих многочисленных работах подчёркивал необходимость общего языка для тюркских народов и постоянно работал в этом направлении. В своих трудах он пытался обосновать, что туранский идеал основан на общем языковом единстве.

Ключевые слова: азербайджанская литература, Али-бек Гусейнзаде, эмиграция, родной язык, общий тюркский язык

Rəyçi: Fil.ü.fəl.d., dosent Vasif Musa oğlu Adilov